

u brojkama« (263–335). U uvodu se ukazuje na opće demografske trendove u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća (posebice s obzirom na prisutnost negativnih čimbenika – bolesti, nestašica, ratovi, potres i drugo), a potom autorica detaljno razlaže izvore za demografsku povijest dubrovačkih nahoda, kretanje (priljev) štíćenika u Hospitalu milosrđa unutar pojedinih vremenskih odsječaka, sezonske varijacije, ukupan broj štíćenika, kao i procjenu smrtnosti nahoda u vrijeme njihova boravka u Hospitalu. Završni se dio knjige odnosi na »Državnu skrb za napuštenu djecu i integraciju u društvo« (337–364). Detaljno se razmatra uloga karitativnih ustanova, problemi financiranja državnoga nahodišta, društveni položaj nahoda i njihova (završna) sudbina.

Na kraju knjige nalaze se »Zaključak« (365–372), popis uporabljenih arhivskih vrela i literature (373–398), kazalo imena (399–422), kazalo mjesta (423–429), kazalo pojmova (430–440), sažetak na engleskom jeziku (441–443), kao i popis (impresivnog broja) izdanja Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku (444–448).

Knjiga Rine Kralj-Brassard o napuštenoj djeci zaseban je, s posebnoga motrišta promatran prinos proučavanju povijesti stanovništva i demografskih kretanja na području Dubrovačke Republike od 17. do 19. stoljeća. Osobit interes autorice pritom je upravljen na stav, namjere i postupke državnih vlasti prema toj, posebno osjetljivoj i zapravo društveno marginaliziranoj skupini društva. Knjiga je rezultat predana, pomna rada na izvornoj građi te osvjetljava problematiku koja do sada nije bila predmetom zaokružene, monografske obrade. Ujedno je, usporednim primjerima s drugim europskim (posebice sredozemnim) zemljama, obrada dubrovačke teme o nahodima i nahodištu dobila na dodatnoj kontekstualizaciji i važnosti. Stoga će njezina uporaba zasigurno imati zapažen odjek u historiografiji koja se bavi društvenom i demografskom poviješću ranoga novog vijeka i početka suvremenog doba.

Lovorka Čoralić

Stanko JAMBREK, Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, Srednja Europa – Biblijski institut, Zagreb, 2013., 464 str.

Monografija *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu* sustavan je prikaz problematike prodora, širenja i stvaranja institucionalnih okvira reformacije na prostoru hrvatskih zemalja. Polazeći od pretpostavke da su u kontekstu procesa širenja reformacije u Europi hrvatske zemlje bile rubna područja toga procesa, autor je ispitao modalitete prenošenja, modifikacije i primjene ideja reformacije u hrvatskim zemljama i među iseljenim hrvatskim stanovništvom. Pritom je posvetio posebnu pozornost recepciji reformacijskih ideja među intelektualnom i političkom elitom Hrvatsko–Slavonskoga Kraljevstva te modalitetima i medijima posredovanja reformacijskog učenja gradskim i seoskim slojevima. Nastojao je rekonstruirati dominantne teološko-dogmatske obrasce i sociokulturne prakse koje karakteriziraju elitni i pučki protestantizam. Ovo djelo prva je sustavna monografija koja se bavi reformacijom u hrvatskim zemljama te koja na jasan i pregledan način izlaže spomenutu problematiku.

Uvod knjige (12–24) posvećen je metodološkim i teorijskim polazištima za nastanak ove monografije, a zatim definiranju i upotrebljavanju pojmova, osobito pitanju pojmova pro-

tureformacija i katolička obnova, te izvorima i literaturi. Prvo poglavlje »Reformacija u Europi« (25–66) bavi se, kao što je vidljivo iz samog naslova, pojavom i širenjem protestantske reforme u europskim zemljama. Autor najprije obrađuje opći kontekst reformacije u Europi s naglaskom na društveno-politički te kulturni i duhovni kontekst. Zatim prelazi na govor o reformaciji kao pokretu naviještanja »čiste Božje riječi« govoreći o Bibliji kao riječi Božjoj, spasenju kao Božjem daru, Crkvi kao zajednici svetih i poimanju sakramenta kod reformatora. Nakon ovih uvodnih tema daje pregled razvoja i širenja tradicija reformacije, od luteranske ili evngeličke reformacije, zatim kalvinske ili reformirane tradicije, anglikanske tradicije reformacije do radikalne reformacije. Posebno se osvrće na širenje reformacije u Mletačkoj Republici, Austriji i Ugarskoj, stvarajući time uvod u opći kontekst reformacije u hrvatskim zemljama.

Slijedi poglavlje posvećeno širenju reformacije među intelektualnom elitom (67–200). Ovo je ujedno i najveće poglavlje knjige, a to ne treba čuditi jer je protestantizam u svim svojim tradicionalnim oblicima u hrvatskim zemljama najplodonosnije područje za svoje širenje našao upravo među intelektualnom elitom. Nakon uvoda u područja reformacije, Jambrek se prvo posvetio širenju protestantizma na istarsko-kranjsko-hrvatskom području, prateći ga u dvije faze. Prva faza obuhvaća razdoblje od 1520. do 1554. i posvećena je duhovnoj obnovi Katoličke Crkve u skladu sa Svetim pismom, dok druga faza, od 1555. do 1600. godine, obrađuje širenje i učvršćivanje reformacije. Nakon toga autor prelazi na utjecaj württemberške reformacije na spomenutom području, da bi zatim progovorio o viziji i strategijskom širenju reformacije na istom području, osobito iznosi plan evangelizacije jugoistočne Europe, i to prvenstveno prijevodom Biblije i reformatorskih spisa na hrvatski jezik, te okupljanjem misijskih podupiratelja za objavljivanje knjiga i potporu duhovnim radnicima. Na tom tragu prati i osnivanje tiskara za potrebe ostvarenja ove vizije i izdanja Biblijskog zavoda. Govoreći o ovom posljednjem, analizira djela za procjenu tiska i jezika, djela za opismenjivanje, Sveto pismo, prijevode u rukopisima, temeljna teološka i vjeroispovjedna djela, naklade knjiga i raspačavanje knjiga. Govor o reformaciji na istarsko-kranjsko-hrvatskom području završava organiziranjem i učvršćivanjem evangeličkih općina prema württemberškom pravilniku/obredniku. Ovim autor prelazi na tekst o međimursko-prekomurskom području reformacije, odnosno progovara o širenju protestantskih ideja u tri razdoblja: od 1530-ih do 1550-ih, od 1560-ih do 1580-ih i nakon 1591. godine. Zatim se osvrće na naviještanje evanđelja i organizaciju crkava, kao i na djela hrvatskih reformatora i njihov utjecaj na širenje reformacije. Posljednje područje koje obrađuje odnosi se na Baranju i Slavoniju, koje obrađuje u okviru djelovanja Petera Kákonya, Mihaela Starina i Mirka Cigera. Na kraju je riječ o utvrđivanju vjerovanja i bogoslužja, Stjepanu Kišu Segedincu – teologu i učitelju, Matiji Škarici i oblikovanju struktura Crkve.

Kraće poglavlje odnosi se na recepciju reformnih ideja među političkom elitom (201–237). Poglavlje započinje recepcijom ideja među biskupima i svećenstvom Rimokatoličke Crkve u hrvatskim zemljama, zatim prelazi na najutjecajnije plemstvo u hrvatskim zemljama i na područjima iseljenih Hrvata gdje donosi niz pojedinaca i obitelji kao što su: Tamás I. Nádasy, Ivan i Krsto Ungnad, obitelj Zrinski, Petar i Toma Erdödy, obitelj Batthyány te plemićke obitelji Mlakovački, Janković i Horvat Stanišić Gradečki.

Četvrto poglavlje bavi se pučkim protestantizmom, odnosno načinom posredovanja reformnog učenja gradskom i seoskom stanovništvu (238–326). Na početku Jambrek piše o

strategiji i metodama evangelizacije i promidžbi reformacije, i to putem brošura, pjevanja psalama i vjerskih pjesama, obrađuje i dramu kao sredstvo naviještanja evanđelja, donosi i djelo *Razgovaranje između papista i luterana* kao priručnik za evangelizaciju, kao i djelo *Beneficium Christi* kao samostalni evangelizacijski traktat, te naposljetku progovara o javnim raspravama i kolokvijima. Nakon toga donosi tekst o propovijedanju riječi Božje, i to na temelju Svetog pisma, govori o odgovornosti za naviještanje riječi Božje te vrstama i sadržajima propovijedi, od kojih izdvaja: evangelizacijske propovijedi, propovijedi iz Svetoga pisma prema nedjeljama i blagdanima crkvene godine, propovijedi za sustavno izlaganje pojedinačnih knjiga Biblije, propovijedi za sustavno izlaganje temeljnih istina Biblije i prigodne propovijedi. Posebno se pozabavio važnim segmentom reformacije, a to je odgoj i obrazovanje. Tu progovara o strategiji odgoja i obrazovanja hrvatskih protestanata, priručnicima za temeljnu pouku u vjeri djece i odraslih, sadržajima katekizama na hrvatskom jeziku i, naposljetku, o protestantskim školama u hrvatskim zemljama. Na kraju piše i o vrstama i načinima bogoslužja, odnosno bogoštovlja i obreda, i to o evangeličkom i reformiranom bogoslužju, sakramentima i obredima, kao i o ulozi pjevanja psalama u bogoslužju i obiteljskom bogoslužju, te na kraju donosi ulogu molitve i molitvenika kod vjernika i vjerničke zajednice.

Posljednje poglavlje »Proturreformacija i katolička obnova u hrvatskim zemljama« (327–362) na samom početku donosi europski kontekst razvoja proturreformacije i katoličke obnove, da bi se zatim prešlo na hrvatske zemlje. Ovdje je prikazano djelovanje mletačke inkvizicije, zatim borba protiv protestantskih knjiga, proturreformacija kao politički proces, nakon toga proturreformacija u pojedinim biskupijama, opisana su uvjeravanja i prisile radi povratka u Rimokatoličku Crkvu, te naposljetku demoniziranje reformatora i njihovih spisa. Autor je na kraju ukratko obradio i katoličku obnovu u hrvatskim zemljama.

Slijedi zaključak (363–372), opsežan popis izvora i literature (373–418) te prilozi (419–464) među kojima se nalaze: pismo Mihaela Starina, fragment Starinove drame *Comoedia matrimonio sacerdotum* i deset pravila o zabranjenim knjigama.

Knjiga Stanka Jambreka opsežno je i sveobuhvatno djelo koje u svim segmentima progovara o reformacijskim strujanjima u hrvatskim zemljama. Pritom se autor ne zaustavlja samo na iznošenju činjenica nego i stvara kulturološko-povijesni okvir na europskoj i domaćoj razini unutar kojega promatra razvoj reformacije u hrvatskim zemljama. Svojim analitičkim pristupom daje djelu jednu vrijednost kojom će se sigurno ubrojiti u nezaobilazna monografska djela vezana uz hrvatsku povijest 16. i 17. stoljeća.

Daniel Patafta

Marijan KARAULA, Franjevci Bosne Srebrene u Albaniji,
Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2012., 177 str.

Povijest Albanije ostala je do danas vrlo nepoznata hrvatskoj povijesnoj znanosti. Više desetljeća potpune izolacije te zemlje u vrijeme komunističkog režima, jezik koji je velikoj većini nerazumljiv, ali i posebne povijesne okolnosti u kojima se ta zemlja nalazila stoljećima, učinili su je u mnogočemu dalekom i nepoznatom kako hrvatskoj znanstve-